

ถูกใส่ร้ายป้ายสีเป็น
“อาลักษณ์ขี้เมา”
แต่แท้จริงคือ...

สุนทรภู่ : อาลักษณ์เจ้าจักรวาล

ล้อม เฟื่องแก้ว
นักปราชญ์อิสระ เพชรบุรี

สุนทรภู่ :
อาลัยภรรยาเจ้าจักรวาล

ล้อม เพ็งแก้ว
นักปราชญ์อิสระ เพชรบุรี

ISBN 974-323-231-1

สุนทรภู่ : อาถัษณ์เจ้าจักรวาล

ธิดอม เพ็งแก้ว

นักประาขภูมิษฐ์ระ เพชรบุรี

พิมพ์ครั้งแรก (รวมเล่ม) : มิถุนายน ๒๕๕๗

ภาพจากปก

หุ่นขี้ผึ้งสุนทรภู่
พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย
จังหวัดนครปฐม

จิตรกรรมฝาผนัง ฝีมือขัววอินโข่ง
วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

สำนักพิมพ์มติชน

มติชน บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนามฤมาต ปรระชาณิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรทัฬท์ ๐ ๒๕๙๐ ๐๐๒๑ โทรศาร ๐ ๒๙๕๕ ๓๑๖๒

จัดจำหน่าย : บริษัท งานดี จำกัด โทรทัฬท์ ๐ ๒๕๙๐ ๐๕๕๙ โทรศาร ๐ ๒๕๙๐ ๐๐๕๙

พิมพ์ : บริษัท พืษแฉศ พรันท์ตั้ง เซ็นแศศร์ จำกัด แยกสี่-เพศท : กลองพิมพ์สี่

สารบัญ
สุนทรภู่ : อาลักษณ์เจ้าจักรวาล

คำนำ	ล้อม เพ็งแก้ว	(๗)
๑	โคตฤาษีสุนทรภู่	๓
	- นำเรื่อง	๓
	- ข้อแตกต่างระหว่างคันฉับตัวเขียนกับฉับพิมพ์	๕
	- ประวัติสุนทรภู่ส่วนหนึ่งที่ได้จากเนื้อความที่พบใหม่	๑๒
	- ว่าด้วยการสอบชำระ	๑๗
๒	นิราศเมืองเพชร สุนทรภู่แต่งเมื่อไร	๓๑
	- ข้อมูลภายนอก	๓๒
	- ข้อมูลภายใน	๓๕
๓	สุนทรภู่เกิดที่วังหลัง	๔๓
๔	การบวชของบิดาสุนทรภู่และปีแต่งนิราศเมืองแกลง	๕๓

	- อนุสาวรีย์สุนทรภู่ เสวตร เขียมพงศ์สานต์	๖๓
๕	สุนทรภู่ : ในช่วงแผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ	๖๙
	- ออกบวชเพราะเกรงราชภัย หรือเพราะตกยากสิ้นคิด?	๗๒
	- ประเด็นไม่มีเจ้านาย หรือใครกล้าอุปการะโดยเปิดเผย เพราะเกรงจะฝ่าฝืนพระราชนิยม	๗๖
	- ว่าด้วยผลงานในระหว่างบวช	๗๗
๖	ฟ้าอาภรณ์แปลกพักตร์ อาลักษณ์เต็ม	๙๕
๗	สุนทรภู่ไปพระแท่นเมื่อไร	๙๕
๘	สุนทรภู่แต่ง “นิราศพระแท่น”	๑๐๑
๙	สุนทรภู่เคยอ่านนิราศกลาง เพราะนิราศกลางร่วมสมัยกับนิราศเมืองแกลง	๑๐๙
	- ประเด็นใครแต่งนิราศกลาง	๑๑๑
	- ประเด็นบีแต่งนิราศกลาง	๑๑๕
๑๐	เป็นวันพุธอุสุเรนถึงเวรตาย	๑๒๑
๑๑	สุนทรภู่ขี้เมาจริงหรือ?	๑๒๕
ภาคผนวก		๑๓๑
	- นิราศเมืองเพชร ของสุนทรภู่ ฉบับสอบชำระใหม่	๑๓๒
	- นิราศเมืองเพชร ของสุนทรภู่ ฉบับพิมพ์	๑๕๑

คำนำ

สุนทรภู่ : อาดักษณ์เจ้าจักรวาล

สุนทรภู่ เป็นกวีที่มีชื่อเสียง หากจะกล่าวว่าเป็นที่รู้จักกันดีมากที่สุดยิ่งกว่ากวีใดๆ ของเมืองไทยก็คงไม่ผิด หลักฐานเรื่องนี้เห็นได้จากพอถึงวันคล้ายวันเกิดของท่าน (๒๖ มิถุนายน) ทุกๆ ปี สังคมไทยโดยเฉพาะสถานศึกษาต่างๆ ต่างจัดงานที่ระลึกถึงท่านในทั่วประเทศ และไม่ค่อยพบเห็นว่ากวีคนอื่นจะได้รับเกียรติเช่นเดียวกันนี้ หากจะมีบ้างก็เป็นการจัดในโอกาสวันครบรอบ ๑๐๐ ปี, ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปี เป็นต้น

แต่ถึงแม้ท่านจะมีชื่อเสียงและได้รับความสนใจมากเพียงไร ในส่วนประวัติและผลงานของท่าน ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ยังไม่ชัดเจนสมควรจะได้ศึกษาและวิเคราะห์วิจารณ์ เพื่อให้ผู้สนใจได้ร่วมกันคิด ตรึกตรอง เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

โดยบุคลิกลักษณะส่วนตัว ผมมีความเห็นว่า สุนทรภู่เป็นกวีที่แสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลา ผลงานอันมากมายของท่าน ล้วนเสนอมุมมองใหม่ให้ได้คิดได้ศึกษา ยิ่งกว่ากวีอื่นๆ ที่มีชีวิตร่วมสมัยกับท่าน งานของท่านจึงมีเสน่ห์ ชวนให้ศึกษาวิเคราะห์ได้อย่างหลากหลาย ดังได้รวบรวมบทความและข้อคิดเห็น ที่ผมได้นำเสนอในโอกาสต่างๆ มา

มากกว่าสิบปี คือ เรื่อง “สุนทรภู่ : อาลักษณ์เจ้าจักรวาล” เล่มนี้

ท่านที่ศึกษาชีวิตและผลงานของท่านสุนทรภู่อย่อมจะคุ้นเคยกับบทสรุปของท่านแต่ก่อนที่ว่า เป็น “อาลักษณ์ขี้เมา” ถึงกับระบุไว้ในดวงประทีป อันเป็นปกฉนวนตำราโหราศาสตร์แต่ก่อน ผมจึงหวังว่า ข้อเสนอเกี่ยวกับมหากวีผู้นี้ หากท่านได้อ่านอย่างมีวิจารณญาณก็น่าจะได้คำตอบ ว่าท่านเป็น “อาลักษณ์ขี้เมา” หรือ “อาลักษณ์เจ้าจักรวาล” กันแน่

ด้วยเหตุที่หนังสือเล่มนี้ ได้รวมมาจากข้อเขียนที่นำเสนอในหลายโอกาส จึงเป็นที่แน่นอนว่าย่อมมีอยู่หลายแห่งหลายที่ ที่มีข้อมูลและข้อเสนอที่ทับซ้อน ซึ่งผมคิดเห็นว่าเป็นข้อทับซ้อนที่เป็นการเน้นย้ำ และน่าจะเกิดประโยชน์กับผู้ศึกษามากกว่าผู้นำเสนอ

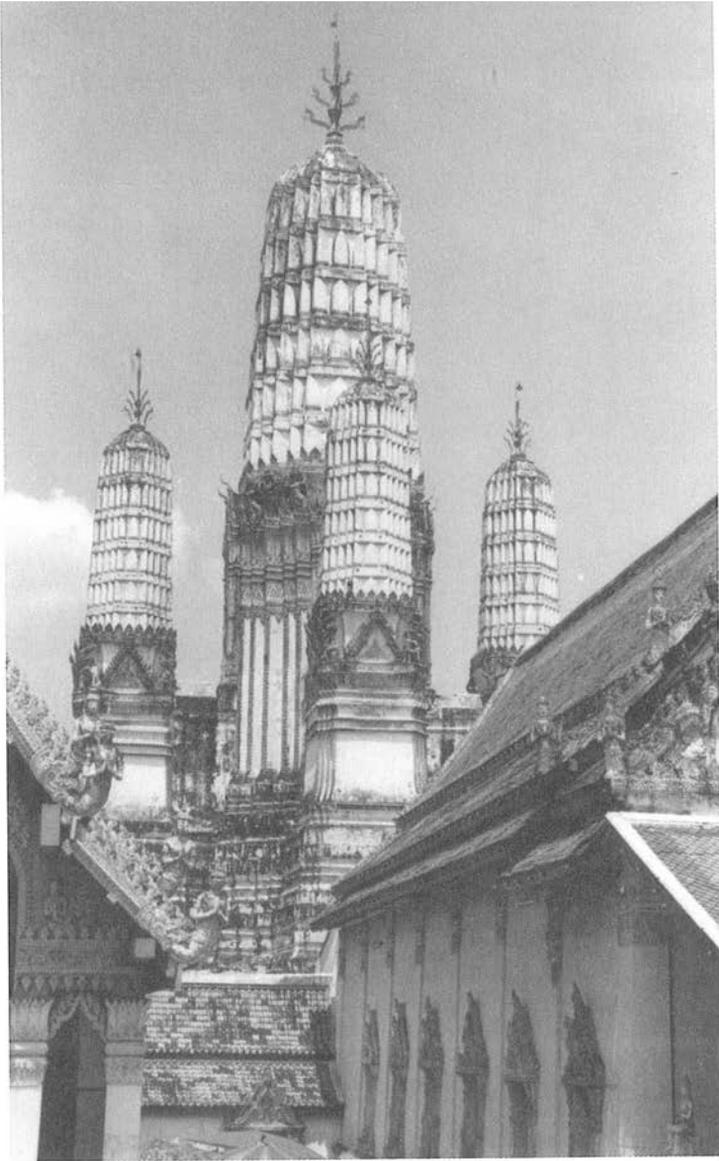
อย่างไรก็ตามก็หวังไว้ลึกๆ ว่าจะมีผู้ที่สนใจให้ข้อคิดเห็น ทั้งที่เป็นข้อโต้แย้งหรือหนุนเสริม อันจะยังประโยชน์ให้แก่วงการศึกษาดังอย่างไพศาลยิ่ง

ล้อม เฟื่องแก้ว

เพชรบุรี

มิถุนายน ๒๕๔๗

สุนทรภู่ :
ชาติภรณ์เจ้าจักรวาล

สุนทรภู่ มหากวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีบรรพชนและญาติมิตรอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี ดังปรากฏว่าท่านกล่าวถึงอยู่เสมอในงานเขียนต่างๆ ในภาพนี้คือ พระปรางค์วัดมหาธาตุ ศูนย์รวมแห่งจิตใจและเป็นที่เคารพสักการะของชาวเมืองเพชรบุรี

โคตรญาตีสุนทรภู์

นำเรื่อง

พ.ศ. ๒๕๒๘ นี้ นับเป็นปีครบรอบสองศตวรรษของท่านสุนทรภู์ ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้นานแล้วว่า จะตรวจและสอบชำระนิราศเมืองเพชรของท่านใหม่ ทั้งนี้เพราะทุกครั้งที่ได้อ่านฉบับพิมพ์ที่มีอยู่ ก็ให้เกิดความรู้สึกว่ามีถ้อยคำอยู่มากแห่งที่น่าจะผิดพลาด ทั้งนี้ข้อความหลายแห่งก็มีลักษณะสะดุดไม่สอดคล้องกัน บางแห่งก็พอจะคิดคาดหรือนึกเดาเอาได้ เช่น

เมื่อตอนเดินทางถึงแม่กลอง มีกลอนวรรคหนึ่งว่า “บ้างยังปลาเค้าเคียงเรียง ๆ ราย” ก็รู้ได้ทันทีว่าที่ถูกต้องเป็น “บ้างยังปลาขาวเคียงเรียง ๆ ราย” (ขาว คือ ร้ายอย่างปลา) หรือเมื่อท่านกล่าวถึงพระนอนในถ้ำเขาหลวงที่ชำรุด แล้วมีกลอนต่อว่า “ทั้งผนังพังทับอยู่กับถ้ำ” ก็คิดไม่เห็นว่าเป็นผนังอะไร จะเป็น พระนั่ง ได้หรือไม่? (เมื่อได้ฉบับเขียนมาตรวจสอบก็เป็นพระนั่งจริง ๆ) เป็นต้น

และก็มีอยู่อีกกลางแห่งที่คิดไม่เห็นสม และคาดคิดไม่ได้ว่าควร

จะเป็นอย่างไร เช่นกลอนว่า “บ้างหล่นร่วงพวงพกาสุมาลัย ต่าง
เด็ดได้เดินคมบ้างชมดวง” ก็ชวนให้สงสัยได้ว่า เมื่อเป็นดอกไม้
ร่วงแล้ว เหตุใดจึงต้องเด็ดมาชม?

เมื่อเป็นดังที่กล่าวมา ข้าพเจ้าก็คิดเอาตามอำเภอใจว่า ดีร้าย
นิราศของท่านสุนทรภู่คงจะยังไม่ได้ตรวจสอบหรือชำระกัน
อย่างถี่ถ้วน ถ้อยคำเนื้อความจึงมีลักษณะตกหล่นหรือผิดเพี้ยน
ไปเช่นนั้น บรรดาฉบับพิมพ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นของทางราชการ
และเอกชนก็มีลักษณะลอกกันต่อๆ มา ซึ่งน่าจะเป็นอันตราย
อย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้าของนักศึกษาวรรณคดี

วรรณกรรมประเภทนิราศนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นข้อมูลอย่างดีให้
ผู้ศึกษาค้นคว้าได้สืบสาวไปถึงลักษณะสังคมและวัฒนธรรมร่วม
สมัย ตลอดจนประวัติของกวีผู้แต่งได้อีกด้วย จึงสมควรอย่างยิ่งที่
จะต้องมีการสอบชำระกันอย่างละเอียดถี่ถ้วน จะได้หยิบฉวยมาอ้างอิง
ได้อย่างมีน้ำหนักและด้วยความสบายใจ

ก็และบรรดานิราศของท่านสุนทรภู่นั้น ข้าพเจ้ามีความ
เห็นเป็นเฉพาะตัวว่า นิราศเมืองเพชรเป็นนิราศดีที่สุด ไม่ว่า
จะพิจารณากันในด้านวรรณศิลป์ และ/หรือสาระที่ท่านผู้แต่ง
ได้เก็บบรรจุไว้ (และเมื่อได้สอบชำระเสร็จแล้ว จึงได้ทราบว่านิราศ
เมืองเพชรเป็นนิราศที่ยาวที่สุดอีกด้วย คือยาวถึง ๔๙๘ คำกลอน)

ในการสอบชำระครั้งนี้ ข้าพเจ้าซึ่งเป็นครูบ้านนอกได้ขอรับรอง
อดีตอธิการคนแรกของวิทยาลัยครูเพชรบุรี คืออาจารย์เสวย เกิดเจริญ
ซึ่งได้ไปปฏิบัติราชการอยู่ที่เมืองหลวง ให้ช่วยเป็นธุระถ่ายสำเนาต้น
ฉบับตัวเขียนที่เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติมาให้ ซึ่งอาจารย์ก็ได้
เมตตายินดีช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ กล่าวได้ว่าความสำเร็จในการ
สอบชำระคราวนี้ อาจารย์ได้มีส่วนผลักดันที่สำคัญยิ่ง

ต้นฉบับนิราศเมืองเพชรที่เป็นตัวเขียนมีอยู่ ๘ ฉบับ
ชำรุดไม่จบเนื้อความ ๔ ฉบับ และแต่ละฉบับก็มีความผิดเพี้ยน
ทางถ้อยคำมากบ้างน้อยบ้าง (อันเป็นเรื่องปกติธรรมดาของต้น

ฉบับตัวเขียน)

และมีอยู่ ๒ ฉบับ คือฉบับที่เป็นสมบัติของหอสมุดมาแต่เดิม กับฉบับที่ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีเนื้อความกลางแห่งแปลกว่าฉบับอื่น ๆ และล้วนเป็นเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับประวัติของท่านสุนทรภู่และเมืองเพชรบุรีทั้งสิ้น

หลังจากได้ศึกษาเปรียบเทียบต้นฉบับทั้งหมดแล้ว ก็ใคร่ขอชี้แจงและเสนอความเห็นตามหัวข้อต่อไปนี้

๑. ข้อแตกต่างระหว่างต้นฉบับตัวเขียนกับฉบับพิมพ์
 ๒. ประวัติสุนทรภู่ที่ได้จากเนื้อความที่พบใหม่
 ๓. ว่าด้วยการสอบชำระ
- ดังจะได้แจ้งรายละเอียดตามลำดับต่อไปนี้

ข้อแตกต่าง

ระหว่างต้นฉบับตัวเขียนกับฉบับพิมพ์

ข้อแตกต่างที่จะคัดเสนอต่อไปนี้ ไม่นับข้อแตกต่างเรื่องถ้อยคำ (ซึ่งจะปรากฏในหัวข้อว่าด้วยการสอบชำระ) แต่จะนำเสนอเฉพาะกลอนที่มีสาระต่างออกไป คือเป็นเนื้อความที่ไม่ปรากฏในฉบับพิมพ์ ขอเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

๑. ตอนเดินทางเข้าคลองบางหลวง

ฉบับพิมพ์ ว่า

ได้เห็นแต่แพแขกที่แปลกเพศ	ชายเครื่องเทศเครื่องไทยได้ใช้สอย
ถึงวัดหงส์เห็นแต่หงส์เสาชงลอย	เป็นหงส์ท้อยท่วงธงไชยหงส์ทอง
ถึงวัดพลับพลึงเป็นที่สด	เห็นแต่วัดสังข์กระจายไม่วายหอมอง
เหมือนกระจายพรายพลัดกำจัดน้อง	มาถึงคลองบางลำเจียกสำเหนียกนาม

ฉบับเขียน ที่แปลกไปว่าดังนี้

ได้เห็นแต่แพแขกที่แปลกเพศ
พอเรือเคียงเอียงอายุชายชะม้อย
แล้วมีหน้าซ้ำเปรยเป็นเย้ยหยัน
เสมือนทรวงถูกปั่นเขายืนยิง
ถ้ามีคิดนึกเดี๋ยวด้วยเกี่ยวข้อง
ถึงทั้งแก่แต่ว่ายังไม่จำนน
นี่สุดรู้สู้เจียมเส่งยมหิม
ต้องคลากลับอับปางในกลางแปลง

ชายเครื่องเทศเครื่องไทยได้ใช้สอย
ครั้นเรือคล้อยค้อนให้ผัดใจจริง
ว่าพระจันทโครบหลบผู้หญิง
เจียนจะกลิ้งกลางบ้านสุดทานทน
จะรับรองรบรักดูสักทน
จะโฉบชนชิงปืนจนสิ้นแรง
จะฉันทิมเนื้อเสื่อเกลือแสวง
ถึงเขตแขวงคลองลำเจียกลำเหนียวกาม

๒. ตอนเที่ยวเยี่ยมญาติมิตรที่เมืองเพชรแห่งหนึ่ง

ฉบับพิมพ์ ว่า

แค้นแต่ข้ากรรมอะไรไหนน้อง
ช่างกระไรใจจิตไม่บิดเบือน
จึงฝากคำทำกลอนไว้สอนสั่ง
พอวันพระศรัทธาพากันไป

เฝ้าห้องๆ ทุกปีไม่มีเหมือน
จะไปเยือนเล่าก็รู้ว่าอยู่ไฟ
เมื่อมีฟังที่ห้ามตามวิสัย
เที่ยวแวะไหว้พระอารามตามกำลัง

ฉบับเขียน ที่แปลกไปว่าดังนี้

แค้นแต่ข้าทำอะไรที่ไหนน้อง
ช่างกระไรใจจิตไม่บิดเบือน
จึงเขียนคำทำกลอนไว้สอนสั่ง
ไอ้แสนแค้นแสนละห้อยให้น้อยใจ
ได้แต่งเรื่องดาราวงศ์ลงสมุด
ไปสั่งสู้อยู่ในถ้ำชื่ออัมพวัน
เวลาค่าเขาวานอ่านอักษร
หมากบุหรีที่จัดให้ล้วนใส่พาน
ได้แนะนำทำนองให้คล้องแคล้ว
เมื่อครุคิดศิษย์ประคองช่วยส่งเทียน

เฝ้าห้องๆ ทุกปีไม่มีเหมือน
จะไปเยือนเล่าก็รู้ว่าอยู่ไฟ
ให้รั้งๆ ราๆ อัจฉลาลัย
เมื่อครั้งอยู่เรือนใหม่ได้วัดจันทร์
เมื่อจากนุชนางประภาเพ็ญงอาลัย
ชาวบ้านนั้นชมคำรำชานาญ
เดชะกลอนเพลงยาวสาวสงสาร
ที่อยากอ่านกาพย์กลอนมาวอนเรียน
เหมือนม้าแก้วมิได้พักชกบังเทียน
ทั้งอ่านเขียนเคียงข้างไม่ห่างครู

ไอ้ครวนี้มิให้พบแกล้งหลบพักตร์
มาคอยหาสาธุศิษย์บิดประตุ
จึงสาปสั่งตั้งแต่นั้นารีสาว
พอวันพระศรัทธาพากันไป

ครั้นจะทักเล่าก็กลัวเสียหัวหมู
ช่างลืมนครุเสียทุกคนก็จนใจ
ไม่บอกกล่าววกลอนประดิษฐ์พิสมัย
เที่ยวแวงไหว้พระอารามตามกำลัง

๓. ตอนชมบริเวณเข้านไดอิฐ

ฉบับพิมพ์ ว่า

นำสนุกรุกชาติดาดยเตียร
พอแตรมลมชายสบายจิต

เที่ยวเดินเวียนนวงรอบขอบศิรี
เที่ยวชมทิศทุ่งทางกลางวิถี

ฉบับเขียน ความพิสดารออกไปดังนี้

นำสนุกรุกชาติดาดยเตียร
มีเปลวปล่องห้องกว้างดูว่างเว้ง
จะลงเล่นแต่เหล่าค่างควาบิน
ลงตามทางหว่างเขาเห็นชาวบ้าน
ถึงถนนคนหยุดนั่งพูดจา
ด้วยร่วมทางต่างประเทศทุกเขตบ้าน
บรรดาศิษย์คิดแคลงไม่แจ้งใจ
เขาแต่งแ่งแต่เมื่อไรที่ไหนเขา
ยิ่งลวนลามถามทั่วถึงตัวดี
เขาแต่งแ่งแต่สาวชาวบางกอก
เห็นมีแ่งหรือไม่มีแ่งก็แลดู
จริงอยู่ชาวเพชรบุรีไม่มีแ่ง
เขาวางวงร่วงเนาเสียเปล่าไป
ข้างพวกเราเขาวาดอกบางกอกเผ็ด
เขาว้ออพ้อฉิมชิมช่านาญ
เจ้าหนูว่าข้าได้คิดติดจะมีดี
ต่างเปรยเปรียบเทียบเคียงเทียบทะเลาะ

เที่ยวเดินเวียนนวงรอบขอบศิรี
เป็นพะเพิงแผ่นผาคูหาหิน
ให้เกลียดกลืนแกล้งเมินเที่ยวเดินมา
เขาเคี้ยวตาลเตารายทั้งซ้ายขวา
เรียกกาลาแต่งแ่งมาแต่ไร
หาบน้ำตาลไปมาได้อาศัย
เฝ้าซักไซ้ริ้วสาว ๆ ชาวเพชรบุรี
เขานิวหน่าหนึ่งเมินดำเนินหนี
เขาว่านี่มาแต่ไหนจึงไม่รู้
อันบ้านนอกนี้มันรกจนปกหู
ฝ่ายเจ้าหนูตอบว่าเข้ามาแต่ไกล
เห็นมีแต่งวงแหลมแซมไสว
ไม่เหมือนในบางกอกล้วนดอกบาน
อันดอกเพชรบุรีเห็นทีจะหวาน
เหมือนน้ำตาลหรือไม่หนอหัวร่อเยาะ
มันไม่จัดมันไม่หวานเหมือนตาลเฉาะ
ได้หัวเราะหยอกเอนด้วยเพลันดี

พอแต่ตรมลมชายสบายจิต

เที่ยวชมทิศทุกทางกลางวิถี

๔. ตอนเดินขึ้นเขาหลวง

ฉบับพิมพ์ ว่า

บ้างหล่นร่วงพวงผกาสุมลัลย์
ภุมรินบินว่อนเที่ยวร่อนร้อง

ต่างเด็ดได้เดินดมบ้างชมดวง
เหมือนเสียงฆ้องทึงๆ ล้วนฝั่งหลวง

ฉบับเขียน ว่า

บ้างหล่นร่วงพวงผกาสุมลัลย์
ริมถนนคนเดินขึ้นเนินผา
เป็นทางกว้างว่างเวียงเพิงพนม
ต้นชุมแสงแจจันท์นกกมันโมก
ลำตวนออกดอกดอกเห็นนกบิน
บนจอมเขาเงาร่มทั้งลมขึ้น
เก็บดอกไม้ใต้ต้นที่หล่นราย
ภุมรินบินว่อนเที่ยวร่อนร้อง

หอมดอกไม้รื่นๆ ขึ้นอารมณ์
แผ่นศิลาซ้อนทับขึ้นทับถม
ระรินร่มรุกข์รอบขอบศิริน
ซีกซากโสกแทรกงอกตามซอกหิน
ลงจิกกินเกสรขจรจาย
ระรายรินเรณูไม่รู้หาย
ประสาชชายชมพลงพอสว่างทรวง
เหมือนเสียงฆ้องทึงๆ ล้วนฝั่งหลวง

๕. ตอนชมยอดเขาหลวงและลงถ้ำ

ฉบับพิมพ์ ว่า

ทั้งลื้อเกวียนเดียรถายดูกลาดเคลื่อน
โลมนันสัทศนาจนสายัณท์
มืองค์พระไสยาส์พระบาทเหยียด

ทุกถิ่นเถื่อนทุ่งแถวแพ้วจ้งหัน
แล้วพากันเข้าในถ้ำนำสำราญ
คนมันเบียดเบียดขุดสุดสงสาร

ฉบับเขียน ว่า

ทั้งลื้อเกวียนเดียรถายดูกลาดเคลื่อน
เห็นเร็ว ๆ ทิวประเทศทุกเขตคั่น
ข้างเหนือดูภูเขาเหมือนเงาเมฆ
...(ตก ๑ วรรค)...

ทุกถิ่นเถื่อนทุ่งแถวแพ้วจ้งหัน
เป็นเปลวคว้นไฟฟุ้งกลางทุ่งนา
อดีตเรกเรียงรอบขอบเวหา
แต่ที่ฟ้าฟุ้งนกวิหคบิน